

Розвиток інфраструктури еко- і геотуризму в Карпатському регіоні за сприяння проектів міжнародної технічної допомоги

Передерко В.П.

кандидат історичних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

У статті висвітлюється актуальність розвитку еко- і геотуризму у Карпатському регіоні. Зважаючи на обмеженість бюджетного фінансування заходів природоохоронного характеру, вагому роль відіграють у цьому контексті проекти міжнародної технічної допомоги, оскільки є важливим інструментом забезпечення сталості природних територій.

Ключові слова: екотуризм, геотуризм, інфраструктура, проекти міжнародної технічної допомоги, Карпатський регіон.

Передерко В.П. РАЗВИТИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЭКО- И ГЕОТУРИЗМА В КАРПАТСКОМ РЕГИОНЕ ПРИ СОДЕЙСТВИИ ПРОЕКТОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТЕХНИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ

В статье освещается актуальность развития эко- и геотуризма в Карпатском регионе. Ввиду ограниченности бюджетного финансирования мероприятий природоохранного характера, весомую роль играют в этом контексте проекты международной технической помощи, поскольку являются важным инструментом обеспечения устойчивости природных территорий.

Ключевые слова: экотуризм, геотуризм, инфраструктура, проекты международной технической помощи, Карпатский регион.

Perederko V.P. DEVELOPMENT OF ECO- AND GEOTOURISM INFRASTRUCTURE IN THE CARPATHIAN REGION WITH THE SUPPORT OF INTERNATIONAL TECHNICAL ASSISTANCE PROJECTS

The article highlights the relevance of eco- and geotourism in the Carpathian region. Given the limited state budget funding of environmental measures, international technical assistance projects in this context play an important role, because are an important tool to ensure sustainability of natural areas.

Keywords: ecotourism, geotourism, infrastructure, international technical assistance projects, Carpathian region.

Постановка проблеми. Екологічний туризм – один із найдинамічніших секторів туристичної галузі в світі. Щорічний приріст екотуризму становить від 10 до 30% [1, с. 6; 51, р. 37]. За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), на частку екотуризму доводиться від 7 до 10% щорічного доходу всієї індустрії туризму [37], а за даними Міжнародного екотуристичного товариства у 2010 році прогнозувалось, що цей вид туризму може вирости до 25% світового туристичного ринку протягом шести років з доходами у 470 млрд дол. США на рік [47, р. 3].

Іманентність туристично привабливих природно-рекреаційних ресурсів Карпатського краю актуалізувала пріоритетність розвитку тут еко- і геотуризму. Усвідомлення цього потенціалу присутнє від органів державної влади, які задекларували цей факт у регіональних стратегіях розвитку, до суб'єктів туристичної діяльності, які пропонують туристичні продукти екотуризму на внутрішньому ринку, від адміністрацій природоохоронних

установ, які все частіше відходять від превалювання природоохоронної та науково-дослідної функцій, розуміючи рекреаційний потенціал об'єктів природно-заповідного фонду країни, до профільних громадських організацій, які нерідко на волонтерських засадах роблять для збереженості довкілля більше, ніж бюджетні інституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів природно-рекреаційного потенціалу України в цілому, Українських Карпат, гірських та передгірських районів Івано-Франківщини як дестинації еко- і геотуризму має велику історіографію. Теоретичні основи екотуризму, означення його пріоритетності для сталого розвитку туристичної сфери відображені у працях О. Воробйової [6-8], О. Зими [12], С. Новицької [33], Л. Теодорович [39] та інших [25-26; 30; 38]. Рекреаційний потенціал рельєфу та геоморфологічних об'єктів Українських Карпат в цілому та Прикарпаття зокрема, питання еко- і геотуристичного використання природних комплексів досліджують В. Брусак, Ю. Зінько,

О. Левицький, В. Манюк, О. Шевчук [2-3; 13-19; 27; 28-29; 42]

Мета дослідження – охарактеризувати роль проектів міжнародної технічної допомоги для розвитку туристичної інфраструктури у Карпатському регіоні, котра внаслідок аксіологічної трансформації потреб споживачів туристичних послуг не завжди відповідає високим європейським стандартам, наголосити на позитивній ролі еко- і геотуризму для забезпечення сталості місцевих громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. В аналітичному дослідженні Програми ООН з навколишнього середовища «Туризм у Зеленій Економіці: інформаційний звіт» зазначається, що «традиційний масовий туризм досяг стадії стійкого зростання. На противагу цьому, екотуризм, природний туризм, туризм спадщини, культурний і «м'який» пригодницький туризм беруть на себе ініціативу і, за прогнозами, будуть швидко зростати протягом наступних двох десятиліть. Передбачається, що глобальні витрати на екологічний туризм будуть рости більш високими темпами, ніж середнє зростання всієї галузі [56, р. 9].

ЮНВТО оцінила ємність ринку екотуризму через призму загальної туристичної статистики. Шляхом аналізу мотивацій відвідування різних дестинацій встановлено, що 40-60% всіх міжнародних туристів є екотуристами, тому що вони зорієнтовані на отримання вражень від природної флори, а 20-40% туристів зорієнтовані на сприйняття фауни. Оскільки екотуризм визначається через його цілі, то вирахувати справжню кількість екотуристів доволі важко [32, с. 91]. Власне, порахувати кількість «справжніх» екотуристів досить важко, бо ситуація ускладнюється різноманітністю самого розуміння екотуризму як виду туризму. За даними ЮНВТО, частка екотуристів становить від 12 до 15% серед усіх туристів [26; 43, с. 112].

Рушієм суспільної свідомості країн із високим рівнем добробуту та соціального розвитку є існування тріади – гедонізм, культурні та духовні цінності, екологія, тобто задоволення життям через мандрівки і соціальні комунікації у чистому та безпечному середовищі. Трендом туристичного розвитку у світі сьогодні є перехід моделі відпусткового циклу до індивідуалізованого рекреаційного попиту та задоволення інтелектуальних запитів через нішеві види туризму: на зміну концепції трьох «S» («sun – sea – sand» («сонце – море – пісок»), тобто пляжного відпочинку, прийшла концепція трьох «L» («lore – landscape – leisure»

(«знання/національні традиції – пейзаж – дозвілля») [53, р. 119]. Саме ця формула відкрила світу екотуризм. Про таку тенденцію у Європі вели мову ще у 1980-х рр. [52]. Результати дослідження, проведеного у 1989 році на замовлення Міністерства туризму Франції і Міжвідомчого комітету територіального планування і регіональної промоції, показали, що вже тоді відбувалась заміна подорожей типу три «S» відпочинком типу три «L» [55, р. 43]. Перші теоретичні положення такої трансформації актуалізовані Діном МакКаннеллом ще у 1976 р. Він вважає, що з появою туристів світ кардинально змінився, і сьогодні гори, річки, історичні пам'ятники, народні звичаї, свята перетворилися в туристичні атракції. Бажання відчувати «справжність» в атракціях мотивує те, що МакКаннелл називає «туристичною свідомістю» – туристи подорожують у пошуках автентики, якої, на їх переконання, немає у їх повсякденному житті [48]. Зазвичай, мандрівник нечасто відвідує туристичні регіони для того, щоб оцінити тамтешню культуру, красу природи і докілья, відповідно нова модель відпочинку три «L» демонструє споживання, протягом якого досвід індивіда є привілейованим, надзвичайним і, отже, сакральним у порівнянні з повсякденним життям, де робота та рутина означають невігластво [54, р. 129]. Варто відзначити, що концепція МакКаннелла і його послідовників сьогодні піддається ревізії [50]. Втім, наразі трендом у Європі вже стало домінування трьох «E» («extreme – exotic – energy» («екстрим – екзотика – енергія») [34, с. 104] або («entertainment – excitement – education» («розваги – азарт – освіта») [45, с. 213].

У дискусії екологів на тему обмеження використання об'єктів природно-заповідного фонду для споживачьких потреб туристів у зв'язку з посиленням негативного впливу на дику природу, підтримую позицію Всесвітнього фонду дикої природи. Місія Фонду: «Майбутнє, у якому природа та людина будуть жити у гармонії». Людина повинна охороняти природу, але не відгороджуватися від неї. Екологічний туризм сприяє розвитку економіки регіону, тому що забезпечується участь місцевого населення у наданні туристичних послуг. На думку представників Фонду, вкладення коштів у туристичну інфраструктуру дозволить зберегти природу [11].

Відносно недавно в Україні почав розвиватись геотуризм (геологічний туризм), сьогодні активно розробляються проекти і заходи з упровадження цієї форми активного пізнання природи. Геотуризм фактично є видом еколо-

гічного туризму (окремі дослідники підносять його статус до окремої форми пізнавального туризму), який передбачає пізнання геологічної спадщини (геологічних (геоморфологічних) об'єктів і процесів) на природно-заповідних територіях чи відомих геотуристичних місцевостях, а також отримання від контакту з ними естетичних вражень [15, с. 128]. Найширше це поняття розкривають фахівці громадської організації «Ноосфера»: це подорож, присвячена унікальній культурі та історії будь-якого регіону, яка підтримує або підкреслює знання географічного характеру про місце, його оточення, спадщину, естетику, культуру і добробут місцевого населення [9].

Основою екологічної туристичної діяльності виступає природний потенціал, на основі якого реалізується екотуристичний продукт. Геоекотуризм залежить від природних і екологічних умов території, рівня збереження унікальних або типових для регіону об'єктів, явищ природи [22, с. 204]. А рівень збереженості природних об'єктів залежить від екокультури соціуму, яка формується в процесі організації і проведення екотурів [30, с. 47].

Актуальним питанням для Карпатського регіону є збереження екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку, при якому використання інфраструктури екотуризму має забезпечувати збереження унікальних і типових природних ландшафтів. На думку О.Воробйової, екологічна інфраструктура є невід'ємним і обов'язковим елементом системи регулювання екологічного балансу території. Вона розглядає основні проблеми взаємодії суспільства (виробництво й населення) і природи, які найбільш гостро проявляються у процесі природокористування [7, с. 38].

У 2013 р. Інститутом стратегічних досліджень органам державного управління для підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу гірських районів західних регіонів України було запропоновано активніше працювати над заміщенням державного бюджетного фінансування проектів розвитку їх економік, активізувати діяльність щодо популяризації можливостей і переваг вітчизняного туристично-рекреаційного комплексу, ініціювати збільшення обсягів та практик використання механізмів державно-приватного партнерства [31].

Зважаючи на обмежені можливості бюджетних ресурсів, сьогодні активність і професійність профільних громадських організацій на рівні західних регіонів України починає визначати напрями туристичної політики останніх,

а, отже, і залучення інвестиційних коштів у розвиток туризму, у т.ч. через проекти ЄС. Саме через ґрантові програми розбудовується еко- і геотуристична інфраструктура, здійснюють заходи щодо збереження дикої природи і водночас поступово вирішується проблема балансу «туристське споживання – навколишнє природне середовище».

Серед останніх здобутків варто перелічити наступні проекти, пов'язані з розвитком еко- і геотуризму:

- проект «Створення транскордонної мережі розвитку та просування туризму між Івано-Франківською областю України та повітом Марамуреш Румунії» (2007–2009). Результат: веб-портал www.travelcarpathians.com, Екотуристичний візит-центр на території Карпатського НПП; започаткування діалогу щодо відкриття пішого переходу на ділянці українсько-румунського кордону між Івано-Франківською областю та повітом Марамуреш (підготовлено попереднє техніко-економічне обґрунтування створення нового пункту переходу) [40; 41];

- проект ВелоКраїна (2008–2010). Результат: веб-портал <http://bikeland.com.ua>, інфраструктура для рекреаційних велосипедних поїздок у горах, журнал «ВелоКраїна. Путівник велосипедиста» [5];

- проект «Гармонізація розвитку туризму в сільській місцевості Карпатського регіону» (2010–2012). Результат: Стратегія розвитку Карпатського села, веб-портал <http://ruralcarpathians.com>, Правила поведінки туристів в Карпатах [21];

- проект «Без кордонів: мережа природних маршрутів в Східних Карпатах» (2012–2014). Результат: Стратегія розвитку природного туризму у Східних Карпатах, путівник природного туризму Східних Карпат, інформаційно-просвітницькі стенди і вказівники на піших маршрутах, вежі для спостереження за дикою природою у межах Карпатського НПП, проектна документація для еко-кемпінгу, візит-центру на Заросляку [36];

- проект «Карпатський туристичний шлях» (2011-2013). Результат: веб-портал <http://www.carpathianroad.eu> [20];

- проект «Гео-Карпати – Створення польсько-українського туристичного шляху» (2012–2014). Результати: Концепція створення геопарків в Українських Карпатах, веб-портал <http://geokarpaty.net/ua/>, геотуристичний путівник, геотуристичний транскордонний маршрут [10];

- проект «Карпатський туристичний шлях 2» (2012–2014). Результат: посібник «Концеп-

ція транскордонної туристичної мережі «Карпатський туристичний шлях»; бренд «Транскордонна туристична мережа «Карпатський туристичний шлях» [46];

- проект «Транскордонна співпраця для рекреаційного туризму польсько-українського прикордоння» (2014): 1) мікропроект «Стратегія розвитку рекреаційного туризму польсько-української частини Карпатського Євросереєгону (М-1)». Результат: Стратегія розвитку рекреаційного туризму польсько-української частини Карпатського Євросереєгону, веб-портал <http://www.kurortykarpat.eu/regionkarpaty.com.ua> [4; 24]; 2) мікропроект «Промоція потенціалу Карпат – створення транскордонної промоційної платформи (М-2)». Результат: веб-портал <http://www.uzdrowiskaakrapackie.eu>, каталог пропозицій лікування, оздоровлення та відпочинку в курортах українсько-польського прикордоння, путівник територією українсько-польської частини Карпатського Євросереєгону [4; 57]; 3) мікропроект «Трансфер ідеї зеленого туризму в Україні на основі системи сертифікації GoToCarpathia (М-8)». Результат: приготування суб'єктів туристичної діяльності на теренах Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей щодо отримання міжнародного сертифікату GoToCarpathia. Сертифікати GoToCarpathia відносяться до різних груп товарів і послуг на території Східних Карпат, є місцевим аналогом екологічних сертифікатів та знаків якості [4; 44; 49]; 4) мікропроект «Дикі Карпати – розвиток природничого туризму в польсько-українських Східних Карпат (М-9)». Результат: навчання та майстер-класи з фотографування природних і туристичних об'єктів з метою збільшити зацікавленість до них через покращення в учасників навичок з фотографування природи [4]; 5) мікропроект «Створення школи рекреаційного туризму (М-11)». Результат: путівник про туристичні ресурси українського прикордоння, промоційний фільм і буклет про атракції Бескидів [4]; 6) мікропроект «Стеж-

ками Українських Карпат. Промоція туристичного продукту (М-12)». Результат: веб-портал <http://carpathian.land>, буклети про 10 об'єктів природо-заповідного фонду в Українських Карпатах [4; 35];

- проект «Підтримка економіки Закарпатської області через розвиток і промоцію її туристичного потенціалу» (2014–2016). Результат: відеофільм «Карпатський туристичний шлях», електронна база даних туристичних шляхів Закарпаття, Центр прийому туристів у межах НПП Синевир, мотузковий парк (у процесі будівництва), туристський шлях для неповносправних (3 км), інформаційні туристичні знаки на автошляхах [46].

Висновки з цього дослідження. Екотуризм постає вагомим засобом збереження навколишнього природного середовища через підвищення екологічної свідомості населення та створення економічних стимулів до охорони довкілля, що, врешті, забезпечує притік коштів на підтримку охоронних програм об'єктів природо-заповідного фонду. Завдання соціуму є утримання балансу «туристське споживання – навколишнє природне середовище». З метою забезпечення сталого розвитку еко- і геотуризму в Карпатському регіоні в останні роки органами влади, громадськими організаціями реалізовується низка проектів міжнародної технічної допомоги. Більшість заходів таких проектів виконують просвітницьку промоційну функції, хоча є і такі, які спрямовані на підтримку і розвиток еко- і геотуристичної інфраструктури. Зважаючи на обмеженість бюджетного фінансування заходів природоохоронного характеру, використання фінансового ресурсу міжнародної технічної допомоги є важливим інструментом забезпечення сталості природних територій у Карпатах. Враховуючи ці обставини, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування регіону доцільно продовжувати активно співпрацювати з екологічними і туристичними громадськими організаціями у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архипова А.В. Экономические перспективы создания свободной экономической зоны на территории Волгоградской и Астраханской областей [Электронный ресурс] / А.В. Архипова // Современные технологии в мировом научном пространстве: сборник статей Международной научно-практической конференции «Современные технологии в мировом научном пространстве» (25 января 2016 г., г. Томск) / в 3 ч. Ч. 2. – Уфа : АЭТЕРНА, 2016. – С. 4-6. – Режим доступа : <http://aeterna-ufa.ru/sbornik/NK108-2.pdf>.
2. Брусак В.П. Перспективи екотуристичного використання пам'яток неживої природи Галицького району Івано-Франківської області та створення геопарку «Галицьке Придністер'я» / В.П. Брусак // Карпатський край. – 2013. – № 1. – С. 177-188.

3. Брусак В.П. Цінні природні комплекси та об'єкти верхів'я Пруту в межах Чорногори: перспективи екологічного використання / В.П. Брусак, Б.В. Сенчина, Д.А. Кричевська // Карпатський край. – 2012. – № 2. – С. 76-85.
4. Варіанти – онлайн газета новин Львова. Рекреаційний туризм україно-польського прикордоння [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://varianty.lviv.ua/23697-rekreatsiyni-turyzm-ukraino-polskoho-prykordonnia>.
5. ВелоКраїна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.taif.org.ua/uk/proekty/1-proekty/12-velokrayina.html>.
6. Воробйова О.А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій / О.А. Воробйова // Екологічні науки : науково-практичний журнал. – К. : ДЕА, 2012. – № 2. – С. 119-129.
7. Воробйова О.А. Місце і роль територій та об'єктів природно-заповідного фонду в системі екологічної інфраструктури / О.А. Воробйова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3(46), ч. 2. – С. 34-38.
8. Воробйова О.А. Природно-заповідні території в складі екологічної інфраструктури : роль, функції, вектори розвитку / О.А. Воробйова // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 48. – С. 55-67.
9. Всеукраїнська громадська організація «Ноосфера» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geonews.com.ua/geoturizm>.
10. Гео-Карпати – створення польсько-українського туристичного шляху [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geokarpaty.net/ua>.
11. Дунайсько-Карпатська програма в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wwf.panda.org/uk/wwf_ukraine_ukr/danube_region_ukr/ecotourism_ukr/.
12. Зима О.Г. Екологічний туризм як провідний фактор розвитку туризму / О.Г. Зима // Економіка розвитку», ХНЕУ. – Харків. – 2011. – № 1(57). – С. 43-46.
13. Зінько Ю.В. Законодавче забезпечення охорони геоспадщини : національний і зарубіжний досвід / Ю. Зінько, Ю. Партика // Природно-заповідний фонд України – минуле, сьогодення, майбутнє. Матеріали міжнар. наук.- практ. конф. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – С. 51-56.
14. Зінько Ю. Методологічні і методичні підходи до охорони рельєфу : міжнародний та вітчизняний досвід // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Випуск 41. – С. 140-152.
15. Зінько Ю. Науково-практичні й освітні аспекти геотуризму / Ю.В. Зінько, Я.С. Кравчук, О.М. Шевчук // Фізична географія та геоморфологія. – К. : ВГЛ «Обрії», 2009. – Вип. 55. С. – 127-139.
16. Зінько Ю.В. Оцінка природоохоронних територій західного Поділля в контексті формування геопарків / Ю.В. Зінько // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. – 2012. – № 2. – С. 179-184.
17. Зінько Ю.В. Природоохоронні геоморфологічні об'єкти у структурі геотуризму Західної України / Ю. Зінько, О. Шевчук // Вісник Львів. ун-ту. Серія геогр. – 2008. – Вип. 35. – С. 94-103.
18. Зінько Ю.В. Проблеми охорони, екоосвітнього та туристичного використання геоморфологічної спадщини у заповідниках та національних парках Українських Карпат / Ю.В. Зінько, Д.А. Кричевська / Охорона і менеджмент об'єктів неживої природи на заповідних територіях : Мат. міжнар. н.-п. конф. – Гримайлів; Тернопіль : «Джура», 2008. – С. 88-93.
19. Зінько Ю.В. Рекреаційна оцінка рельєфу та його трансформації в Українських Карпатах / Ю.В. Зінько, І.С. Гнатяк // Сучасні проблеми і тенденції географічної науки : матер. міжнар. конф. до 120-річчя географії у Львівському університеті. – Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 241-243.
20. Карпатський туристичний шлях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.carpathianroad.eu/uk>.
21. Карпатський центр розвитку туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ruralcarpathians.com>.
22. Кобелька О.П. Геоекологічні засади туристичної діяльності в Карпатському регіоні України / О.П. Кобелька // Фізична географія та геоморфологія. – К. : ВГЛ «Обрії», 2009. – Вип. 55. – С. 203-210.
23. Кравчук Я. Рекреаційна оцінка рельєфу Українських Карпат / Я. Кравчук, Ю. Зінько, В. Брусак [та ін.] // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 267-273.
24. Курорти Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kurortykarpat.euroregionkarpaty.com.ua>.
25. Кусков А.С., Арсеньєва Е.И. Современный экотуризм: основные концепции, направления и формы / А.С. Кусков, Е.И. Арсеньєва [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_tourism/kuskov_ecotourism.htm.
26. Кусков А.С. Экологический туризм как форма потребления природного и культурного наследия и фактор формирования экологического сознания [Электронный ресурс] / Кусков А.С., Феоктистова Н.В. // Социально-экономическая реальность и политическая власть : монография – М. : Ставрополь : ИСПИ РАН, 2004. – С. 144-150. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_tourism/kuskov_ecotourism2.htm.

27. Левицький О.І. Роль та значення природно-заповідних територій для розвитку рекреаційного природо-користування Івано-Франківської області / О.І. Левицький // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія. – 2013. – № 2. – С. 246-253.
28. Манюк В.В. Об'єкти геологічної спадщини у природно-заповідному фонді України / В.В. Манюк // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – Випуск 1. – 2014. – С. 87-90.
29. Манюк В.В. Геологічна складова у формуванні природно-заповідного фонду України / В.В. Манюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Геологія. Географія. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. – Т. 22. – Вип.16. – С. 29-33.
30. Маца К.А. Экологический туризм и его роль в формировании экологической и общенациональной культуры / К.А. Маца, Н.Н. Карпенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1054. – Випуск 8. Серія «Екологія». – С. 44-48.
31. Мігущенко Ю.В. Механізми забезпечення ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу гірських районів західних регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lv.niss.gov.ua/articles/464/>.
32. Мозговая О. Инструменты управления развитием экологического туризма в регионах мира / О. Мозговая // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2004. – № 2. – С. 90-95.
33. Новицька С. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери / С. Новицька // Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери / С.Р. Новицька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія. – 2013. – № 2. – С. 164-169.
34. Пацюк В.С. Індустріальний туризм та його особливості / В.С. Пацюк // Географія та туризм : наук. зб. / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К. : ЛГТ, 2009. – Вип. 2. – С. 104-109.
35. Перлини Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://carpathian.land>.
36. Підсумки проекту «Без кордонів: мережа маршрутів природного туризму в Східних Карпатах». Іван Зінов'єв, «Центр соціальних та ділових [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slideshare.net/viktoza/zinoviev-project-results-presentation?next_slideshow=1.
37. Побігун О.В. Досвід використання екотуристичних продуктів за кордоном / О.В. Побігун, Н.В. Фоменко, Н.В. Гоптарьова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/tourism-and-recreation/theoretical-and-methodological-foundations-of-tourism-and-recreation/3467-om-fomenko-pobgun-hb-hb-goptarova>.
38. Сонько С.П. Екологічний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / С.П. Сонько // «Фінансово-економічні проблеми інноваційного розвитку». Кол. моногр. Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини. – Умань : «Візаві», 2012. – С. 279-281.
39. Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичні та практичні аспекти / Л. Теодорович // Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2013. – Випуск 41. – С. 318-330.
40. Туристична асоціація Івано-Франківщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.taif.org.ua>.
41. Туристичні Карпати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.travelcarpathians.com.
42. Шевчук О.М. Геотуристичний потенціал Івано-Франківщини / О.М. Шевчук / Рекреаційний потенціал Прикарпаття : історія, сучасний стан, перспективи : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ : «Фоліант», 2009. – С. 352-360.
43. Шумлянська Н.В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини / Н.В. Шумлянська // Культура України. – 2014. – Вип. 47. – С. 108-115.
44. GoToCarpathia сертифікація якості екотуристичних продуктів і послуг у Східних Карпатах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.karpaty.info/ua/info/useful/gotocarpathia>.
45. Alejziak W. Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku, Albis, Kraków, 1999. – 321 s.
46. Carpathian Tourist Road [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.carpathianroad.com/ua/>.
47. Center for Responsible Travel (CREST). The Case for Responsible Travel: Trends & Statistics 2015 [Electronic resource]. – Mode of access : www.responsibletravel.org.
48. Dean MacCannell. The Tourist: A New Theory of the Leisure Class [Electronic resource] / Dean MacCannell. The Tourist: A New Theory of the Leisure Class Berkeley: University of California Press, 1999. – 231 p. – Mode of access : <http://sociology.sunimc.net/htmledit/uploadfile/system/20110317/20110317155000654.pdf>.
49. GoToCarpathia [Elektroniczny zasób]. – Tryb dostępu : <http://www.gotocarpathia.pl>.
50. Korstanje Maximiliano E. Re-thinking the contributions of Dean Maccannell A new theory of leisure class placed under debate [Electronic resource] // Antrocom 2009. – Vol 5. – N. 1. – P. 7-13. – Mode of access : <http://www.antrocom.net/upload/sub/antrocom/050109/02-Antrocom.pdf>.
51. Lisa Mastny. Traveling Light: New Paths for International Tourism [Electronic resource] / Lisa Mastny. Traveling

Light: New Paths for International Tourism Washington, DC : Worldwatch Institute, 2001. – 88 p. – Mode of access : <http://www.worldwatch.org/system/files/WP159.pdf>.

52. Macé H. La nouvelle vague [Electronic resource] // *Espaces* (Paris). – 1989. – No. 100. – P. 51-53. – Mode of access : <http://isplb03-aux3.semantico.net>.

53. Oksana Kondur. Role of the tourism sector in sustainable development of the Carpathian region: social, educational and economic aspects [Electronic resource] / Oksana Kondur, Yuriy Kopchak, Liliya Kopchak // *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. – Vol. 1. – No. 2,3 (2014). – P. 199-122. – Mode of access : <http://journals.pu.if.ua/index.php/jpnu/article/view/424/457>.

54. Patrick Bouchet. Sport Tourism Consumer Experiences: A Comprehensive Model [Electronic resource] / Patrick Bouchet, Anne-Marie Lebrun, Sarah Auvergne // *Journal of Sport Tourism* 9 (2), 2004. – P. 127-140. – Mode of access : <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14775080410001732578?journalCode=rjto20>.

55. Py P. Le Tourisme, un phénomène économique, La Documentation Française édit., coll. «Les études de la Documentation Française». – Paris, 1996. – 181 p.

56. Tourism in the Green Economy: Background Report [Electronic resource] // The United Nations Environment Program (UNEP). – Mode of access : <http://www.unep.org>.

57. Uzdrowiska Karpackie [Elektroniczny zasób]. – Tryb dostępu : <http://www.uzdrowiskakarpackie.eu>.